

LÁTÓSZÖG

A *Látószög* című rovatban két kritikus egyazon alkotásról szóló kritikáit közöljük. A műveket elsősorban a kortárs magyar irodalom kínálatából választjuk ki, azonban górcső alá kerülhetnek olyan írások is, amelyek ugyan nem képezik a kortárs magyar irodalom részét, de valamilyen szempontból az olvasók figyelmének középpontjába kerültek.

Reményeink szerint az eltérő irodalomszemlélettel rendelkező kritikusok, függetlenül az alkotások menedzselttségétől, kiemelik azok esztétikai értékeit, vagy éppen éles bírálatot közölnek róluk. A különböző nézőpontokból született kritikák nemcsak az egyes szövegek értelmezhetőségeit gazdagítják, de párbeszédet is folytatnak egymással, a művekkel és az olvasókkal, elvetve minden kizárólagosságot.

Úgy véljük, hosszú távon sem a szándékolt elhallgatás, sem az agyonreklamozás nem tesz jót egy alkotással, a befogadó, értő, értelmező kritika azonban újabb olvasókhoz és olvasatokhoz segítheti a műveket.

NAGY GÁSPÁR

Összegyűjtött versei

Szerk. Görömbei András
Püski, Budapest, 2007

„Szabálytalanul lóbál a szív egyfajta indulót”

A felrepedt tenyérből só és ecet ömlik
köd
a falovacska meghalt
egy óriási madár sántít át a ködön
a színtelen mocsárban ujjlenyomatok
a sárga köd
a falovacska nyerített és lehajtotta fejét

a föld alatt megfulladnak a halottak
 egy légy
 fekete ragadós légy ül az ének hangjain
 csend
 a ködben röpül egy vérző nő
 a visítás üvegcserepei lehullanak ajkáról
 feje felfordul szeme megfagyott
 iszonyatos holdhulla
 válláról a madár eltűnt
 a falovacska nem legelhet a ködben ha forró
 egyedül a ködben
 leperzselt szemöldökkel meghal

(Tragédia)

A Nagy Gáspár (1949–2007) összegyűjtött verseit tartalmazó kötet a költő korai írásaival, pontosabban az 1968 és 1972 között alkotott művekkel indul. *Téjfogak* fejezetcím alatt olyan versekkel találkozhatunk ebben a blokkban, melyekben – a szerző egész költői életművét meghatározó – komolyan vett közlési szándék, a kimondás hevének, a megfogalmazás vágyának ereje érhető elsősorban tetten; őszinte indulat, amely a legbelsőbb kínokat, érzéseket, gondolatokat kívánja szavakká formálni. Kezdő évek ezek, tanulóévek. Hogy verseit maga a szerző is felvette korábbi, *Szabadrabok – egybegyűjtött versek (1968–1998)* címmel kiadott kötetébe, a teljességre törekvés, az összkép szempontjából bír jelentőséggel; már itt megjelenik József Attila alakja, a haza-témakör úgyszintén, a keserű hangvétel pedig („Hazámra rátalálok / ha népe már nem is keres!”) a Nagy Gáspár-i oeuvre talán legsajátabb jegyeként aposztrofálható.

*

„4. forradalom: a kvazárok egy sugárnagyságnál miért válnak láthatatlanná?”

A fenti idézet egy 1969-ben született mű (*Amiből élünk, amiért halunk*) részlete; képzettársításának eredetisége, váratlansága, szokatlansága (remek példája még a versen belül a 8. pontban olvasható „kavicsbánya: üregében a szív pitvara”) mint költői eszköz a következő évek verstermésében egyre erősebben mutatkozik meg. A 70-es évek

első kötetét, az 1975-ben kiadott *Koronatűz* címűt 1978-ban követi a második (*Halántékdob*). Ez utóbbi a *Hétparancsolat* alábbi soraival indul:

írni
 a szó egyetemes súlytalansági állapotában
 inni
 márvánnyá fagyott borokból is
 hinni
 a mérleg kristály-krisztusában.

És valóban, ezen időszak legerősebb írásainak erénye nem a rímtechnika vagy a szabályos versszakolás, négy soros versszakok visszatérő ritmusképletének próbáinál mutatkozik meg; az 1981-es *Szíve álmodik nekünk (Harmadik vers H. Z. filmköltőhöz)* feltétel nélkül engedi át magát a valaha József Attilára is ható avantgárd sodrásnak, s így, ezáltal válik költészetté.

A

a néha véletlen
 a hátha reménytelen
 a mégse bátortalan
 a mégis bizonytalan

1971-ben született a fenti írás – a szerző alig 22 éves. Talán érdemes egybevetni az úgynevezett „rendszerültő versek” egyikével, az 1983-ban keletkezettel:

a sír
 NIncs sehol
 a sír a gyilkosok
 a test se ITT
 NIncs sehol
 a test se OTT
 a csont a gyilkosok
 NIncs sehol
 a csont

(p. s.)
 egyszer majd el kell temetNI
 és nekünk nem szabad feledNI
 a gyilkosokat néven nevezNI!

(Öröknyár: elmúltam 9 éves)

A kimondás formai megvalósulása, a gondolati tagoltság párhuzama szembeszökő. Az elvontságában kevésbé érzékletes korai írás egyfajta passzív, elszenvedő magatartása és az 1983-as, szűk szókincsű, egyetlen mondandóra redukált mű lázadása azonban két, alapjában különböző attitűdöt mutat fel.

Amazonas-hosszú filmszalag tekereg üresen
 nem jöttek el kedvező fényviszonyaid
 ha ráúsztatna talán egy Pessoa-vers
 egy Machado-litánia mind hú fiaid
 szíve álmodna nekünk az időből
 tagolhatatlan emlékezetéből
 bármi csodát eleven vért
 örökké élünk testvér
 jártál velünk a földön
 láttunk általad szemeiddel
 de ő már elfordul nem nézi tovább
 lehunyja októbert véresre érett zuhogó
 levelekkel s oly időnélküli a gyász mint
 a kilótt szemű házak világvégi bongásában
 az egyenletesen halkuló lódobogás vízesés ámen¹

A kezdeti időszak jellegzetessége még a formai kísérletezésen túl azon szavak (szív, vér, álom, haza, szerelem) gyakori használata, melyeknek hatása, felidézőképessége meglehetősen problematikusnak mondható, és ma már csupán roppant gondosan konstruált szövegkörnyezetben tudnak eredeti súlyukkal jelen lenni. Az évek teltevel Nagy Gáspár maga is egyre inkább váratlan összeállítású képekkel,

¹ Itt jegyzem meg, hogy természetesen az írásom elején található *Tragédia* címet viselő vers nem Nagy Gáspáré. Azt Déry Tibor írta az 1920-as években – az avantgárd belobbanásának, berobbanásának idején. Az a Déry Tibor, aki József Attila költészetének maga is (rokon lelkű, baráti) figyelemmel kísérte.

jelzős szerkezetekkel ellensúlyozza ezeket. Szorosan ide tartozik még az a megállapítás, hogy minőségi váltás figyelhető meg az összegyűjtött verseket tartalmazó kötetben a *Kibiztosított beszéd* (1987) címet viselő fejezettől. Mintha itt, ekkor találná meg igazi közegét a költő, mintha innentől kezdve vállalná fel azt a versbeszédet, amelyben saját hangon tud szólni. Az egyre inkább szituációhoz kötött versekben a konkrétumok sokasága, a köznapi dolgok megnevezésével bővülő nyelvhasználat kitágítja az írások világát.

Helyzetdal, borítékban (mottó: „velünk nőnek sebeink” D. K.): „A sorok közé gyomorliggergató pálinkák ütegei jönnek valahogy még tartani a frontot. A szavak között már nincs irgalom: minden az égbe robban Jézust szívmagasságban, szemből leszólitani, amire csak a vérző katonáknak, költőknek van joguk” – hangzik a felütés. A Nagy Gáspár által gyakorolt írás komor, keserű hullámlás; feltartóztatlan hömpölygés az őszintén képviselt meggyőződések, a személyesként megélt élmények medrében – természetes is talán, hogy mosolyra okot adó, nevetésre ingerlő, felhőtlenebb fajtájú humor nem bukkan fel sorai közt abban a korban, amelyben a költő társadalmi felelősséggel bíró, ítélkező értelmiségi szerepvállalása oly kevésbé volt kívánatos. Tiltakozó, ítélkező, ellenkező, lázadó, odamondó, fájdalmas sebekben turkáló; ahol a genny kifakad, ott matat az ujjával, ami neki fáj, a bátyja halála, ami neki fáj, a közélet mocska, ami neki fáj, a költészetből kihulló gondolat, ami neki fáj, az egyszerű csak felfedezett tény, hogy a nyelv, az nini, kevés... Így jut el végül a szerző az iróniáig. Így jut el Nagy Gáspár az olyan kérdésekig, mint „Elfogyott volna már a vérdíj? / Vagy csak lanyhul a titkos szponzorok figyelme? / Talán hirtelen kasszát csináltak? / S hova tűntek a nagy nyári / média-lapukon sütkérező csigák, gyíkok?” *A Prédául a vers* címet viselő írás a legritkábbat, az öniróniát villantja meg² („viszont én csak / az együttállásokat / érzem és látom s mondom / fénymásolom legbelülre álomban / vagy révült bambulásaim (ihletettségem) / lebegő perceibe”).

De ez már az 1998-as kötet, a *Tudom, nagy nyári délután lesz* stílusának újszerűsége.

² Hogyan is lehetne az irónia és az önirónia bevett, érvényes eszköz ott, ahol a pátosz oly gyakori verszárlatként felkiáltójelet sodor a sorvégre; ahol a költészet lendülettel mondása, kimondása a biztonsággal tudott igazságnak; ahol a vélemény, a felháborodás és elégedetlenség kerülőutat nem ismerőn és halálos komolysággal szervezi a szöveget?

Ami viszont a posztmodern vélt/valós lazaságát illeti: a 449–450. oldalpáron kakukktojással találkozhatunk. Néhány „felveszem ezt a köntöst, eh” jellegű írást láthatunk itt, cím szerint: *Támás-i-áda, Menyhért-i-óda*. „Mottó: Szívligeti prae/post modern/veder csujo/gatók az esztendő legjelesebb napjára, július 24-ére, anno 1995.” Idézet, részlet: „A mai nap / hanyatt lökött: / elütém az 55-öt! / (ihajla!) / (Pajzánabbul) / Betöltvén az 55-öt, / hétfőn mondok / csütörtököt... (sajnálom!)” Használt eszközök (ó, mennyire nem jellemző Nagy Gáspárra!): némi szójáték, archaizálás, lábjegyzetelés, szándékolt, kiemelt sorvégrontás. Hogy nem illik Nagy Gáspár keze alá a poszt-billentőzet, mutatja az is, hogy csupán a legszembetűnőbb, legegyszerűbben felkapható jegyeket sikerült belejátszania az írásba. A posztmodern azon változata, mikor is a játékos külsőt megkaparva igen feszes, szabályos szerkezetre lelünk, mikor ritmushibától mentes, rímeiben nagy variabilitást mutató, egy, a megkomponált „hibáival” együtt működőképes formába ütközünk – nos, egy ilyen, ezen típusjegyek alapján született posztmodern vers, úgy tűnik, sosem érintette meg Nagy Gáspárt.

És akkor itt szólok arról is, ami számomra hiányosságként fogalmazódott meg a kötet műveit lapozva. Természetesen vitára adhat alapot, kételyeim mégis létezőek: vajon mit tud lefedni az az írás, amely egyértelmű, konkrét fogalmi készletre hagyatkozó, tökéletesen zárt és kész szándék alapján születik? Vajon elég-e a bátor közéletiség, hogy jó vers születessen? Vajon Petőfi a maga egyszerűségében tényleg, valóban olyan egyszerű? Vajon van-e *csupán* a belső szándék, belső, korábbi indíttatás alapján elkészült nagy mű? Lehet-e, lemondhat-e egy szerző a világ, a pillanat sugallatáról, a versírás jelenében felmerülő külső (leírom, ha a fene fenét eszik is), az Isten által kínált (ha úgy érthetőbb: a véletlen) eszközeiről, szavairól? A formálódás eseményéről, párhuzamosan a formálás eseményével? A közvetlen múlt által meghatározott mögött dolgozó, közvetett hatásában, nyomokban megmutatkozó tapasztalatról, ha tetszik: a tudat alatti tartalomról?

Ami Nagy Gáspár költészetében feltétlenül elismerendő, hogy soha, soha nem ír csupán öncélúan, nem ír a kordivatot *kényszerűen* magára öltve, hogy megszólalása nem pusztán léha játék – de a túlságosan is komolyan vett költői szerep, a túlságosan is komolyan vett „én” permanens megjelenése a szememben hiba. A valóságnak szólni a valóságot felmutatva – ez az az elképzelés, amely nem engedi Nagy Gás-

pár verseit sem a marháskodásba, de sem a letagadhatatlanul jelenlevő szürreális világa, a fantázia komplexitása felé kanyarodni.

*

Nagy Gáspár összegyűjtött verseiben jelentős mennyiségű alkalmi verset találunk. Születésnap-i köszöntők, baráti gesztusként íródott versek, emlékkersek ajánlásaiban például a következő nevekkal találkozhatunk az *Ezredváltó, sűrű évek* (*Száz vers 1998 márciusától – 2003 márciusáig*) címet viselő fejezetben: Sütő András, Simonyi Imre, Csoóri Sándor, Oláh János, Tüskés Tibor, Jelenits István. A sor természetesen folytatható. Ez az az időszak, amelyben megjelenik az elégikus hang is, az anya alakjának felidézése, a halál, az elmúlás kérdésköre („Nézek / körül / már / csak / halottaim / vannak / magamat / is / annak / tekintem / annak”), a visszatekintés.

Egyszer lehetett volna egy szigetem,
fönt, nagyon Északon,
de bolond voltam
és mindenféle kifogásokkal
hozakodtam elő,
így aztán a sziget elúszott.

(Északi levél, részlet)

A természet képei, a nők – amikre önmagukért, fő témaként ritkábban tekintett eddig Nagy Gáspár, most sűrűbben előkerülnek, s egy-egy verset teljes egészében birtokolnak. Nem, nincsen ez sem előzmény nélkül, feleségéhez írott versét olvashatjuk a *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötetanyagában, a *Kibiztosított beszéd* fejezetében *Térdben elkaszabolt* címmel találkozhatunk a következőkkel: „Szerelemrokant vagyok / meg szerelemfakír / aki lehúzott rostélya mögül / nagynéha kisír / ha látja gyönyörű / eszméletvesztésed / ami testem győzelme volt / és itt hever / ki majd ezt-azt ebből is megír / csak most éppen / térdben elkaszabolt”; és még korábbról még egy példa, a *Koronatűz* (1975) írásai közt bújik meg a *Szerelem holdja*: „szerelem holdja / telihold volt / énekszajakító / éjszaka volt”. Törvényszerű, szükségszerű, hogy a lét ezen területére is nagyobb figyelem vetődik egyszer – Nagy Gáspár az *Ezredváltó, sűrű évek* verseiben már oly gyakorta a meglássúbbodás idejét forgatja.

Azt az időt, amelyben a fájdalom a végső pillanat előtti kiszolgáltatottsággal keveredik, amelyben a mondandó, a nagy kérdés már nem az: na, ki jön velem sárkányt ölni?, hanem az, meddig lehet még látni (akár a sárkány mellett) bármit, bárkit.

ALETTA VID

„Akinek már nincs több titka...”

A nyolcvanas évek során elhíresült, ún. rendszerváltó verseinek köszönhetően Nagy Gáspár mint afféle ellenzéki költő-gerilla vált ismertté. Líráját sokan eszköznek, hatásos fegyvernek tekintették, s talán nem is minden alap nélkül, hisz *Az Öröknyár. Elmúltam 9 éves* vagy a *Műlik a jövőnk* rendszerellenes üzenetének valódi hatását inkább a cenzúra, mintsem a szakmaibeli reakciója alapján lehetett felmérni. Nagy „kibiztosított beszédei” robbantak, olykor áldozatokat is követelve: *A fiú naplójából* című versének közlése után szóratott szét például 1986 júniusában Tiszatáj a teljes szerkesztőgárdája – mintegy a detonáció lökéshullámában, bosszúból, büntetésből.

Az ellenállás mítosza tehát eltörölhetetlenül kapcsolódott Nagy Gáspár személyéhez, s kritikusan is ebből a szempontból bírálták, mondván, közéleti költészete szókimondó, de kevésbé esztétikus, magyarán túl igaz ahhoz, hogy szép legyen. Pedig a szerző ezt a két értéket sosem látta elkülöníthetőnek. Számára az irodalom nem magasművészet vagy mentsvár, hanem a valóság nagyon is konkrétan megtapasztalható vetülete volt; 1989-es, *Kiszálló önkéntes* című versének mottója – egy Danilo Kiš-idézet – sokat elárul mentalitásáról: „A vérbeli író korunkban is szabadságharcos börtöntöltelék, s épp e kockázatos léthelyzet vállalása különbözteti meg a betűvetés kufáraitól, akik továbbra is dédelgetett védencei az intézményesített társadalomnak.” Más kérdés, hogy a szabadságharcos küldetése, szerepe mennyire vállalható és tálalható hitelesen a rendszerváltás utáni években is. Nagy Gáspár alkotói pályája második felében sem revideálta nézeteit – éppen csak a viszonyok változtak körülötte, s gondolkodásmódja, erkölcsisége alapján kivédhetetlenül „sorolódott” a megfelelő politikai-kulturális szekértáborba. Hogy ez a pártosodás